

Martin Schwarz Lausten
Jøder og kristne i Danmark. Fra middelalderen til nyere tid
Forlaget Anis 2012
352 sider
kr. 299, som e-bog kr. 179

Denne bog er et sammendrag. Men den opleves ikke sådan – den opleves som et selvstændigt værk. Oven i købet som et vellykket af slagsen. Både hvad angår indhold og sproglig iklædning. Som et velvoksnet sideskud til hovedstammen - studier i reformationstidens historie – publicerede kirkehistorikeren Martin Schwarz Lausten i årene 1992 til 2007 seks monumentale bind om den danske kirkes forhold til jøderne siden middelalderen og frem til og med besættelsesårene. En pionerindsats af de flotte og sjældne – set i både nationalt og internationalt perspektiv. I nærværende bog er over 3.300 sider kogt ned til en tiendedel – oven i købet under inddragelse af de nyeste forskningsresultater. Men tillad mig først at præsentere forskeren og hans øvrige produktion. Måske ikke så kendt i historikerkredse. Og som med sikkerhed vil vokse yderligere – i hvert fald set i lyset af den stribe bøger, der er flydt fra Lausten siden pensioneringen i 2008.

Kirkehistorie, forstået som den kristne kirkes historie, har en lang tradition på vore to gamle universiteters teologiske fakulteter. Hvorfor dette fag da også været stort set fraværende på det faghistoriske studium under de humanistiske fakulteter. Kirkehistorie var traditionelt på Københavns Universitet defineret til at være det kristne budskabs virkningshistorie gennem tiderne. På denne baggrund hører det til kirkehistorikeren, nu professor emeritus, Martin Schwarz Laustens store fortjeneste, at han gennem sin 43-årige (1965-2008) karriere fastholdt og videreudviklede den kirkehistoriske tradition, som en af hans forgængere og læremestre, J. Oskar Andersen (1866-1959), havde knæsat, og som næste generation i skikkelse af bl.a. Jens Nørregaard og Hal Koch fastholdt og videreførte.

Professor J. Oskar Andersen havde bevæget kirkehistorien i retning af det normal-historiske studium. Det havde gjort ved at lægge historikeren Kristian Erslevs kildekritiske metode til grund for sine kirkehistoriske studier. Og dermed klart lagt afstand til de teologiske bindinger, der ellers lå latente i kirkehistoriens organisatoriske og ideologiske tilknytning til teologien. Når de teologiske diskussioner truede med at stige for højt op i de æteriske luftlag, havde Andersen ganske respektløst og bevidst afstandsskabende kaldt ”ætervaderi” .

Der er intet ætervaderi i myreflittige Laustens helt usædvanlig store real-historiske forfatterskab, der måske nok til tider tematisk, men ikke metodisk adskiller sig fra den forskning, der foregår ved de ”normale” historiske institutter. De kilder, han ihærdigt og møjsommeligt graver frem fra arkiverne, er for ham alfa og omega i forskningen. Det er dem, og kun dem, der skal bestemme udfaldet af studierne. Allerede disputatsen fra 1977 om ”Religion og politik. Christian 3.’s forhold til det tyske rige i tiden 1544-1559” dokumenterede hans arbejde med og enestående evne til at finde frem til det primære kildemateriale.

”At denne form for specialiseret forskning også bereder Martin stor glæde har hans kolleger aldrig været i tvivl om. I perioder har man næsten dagligt kunnet iagttage ham parkere bilen nede i gården til Købmagergade 44 og – med smil på læben – haste ned til endnu en ”begivenhedsrig” dag på Rigsarkivet” – som en kollega næsten kærligt beskriver ham i indledningen til festskriftet fra 2008. I øvrigt et indholdsrigt skrift, hvis mange og overordentlig vægtige bidrag fra kolleger og elever vidner om den betydning, Lausten har haft for en hel generation af danske kirkehistorikere.

Hovedstammen i Laustens produktion er som nævnt i indledningen en lang stribe bøger om reformationstiden i såvel europæisk som dansk perspektiv. Man fristes til at sige, at han kender denne vigtige og skelsættende periode i europæisk og dansk historie bedre end sin egen bukselomme. Hvis ikke afstanden i tid forbød det, kunne man udmærket for sit indre blik se Lausten spadserende rundt i København med en Christian 2., en Frederik 1. eller en Christian 3. ved sin side – ivrigt diskuterende reformationens politiske aspekter. Eller med en Bugenhagen og en Melancton i enten København eller Wittenberg – fordybet i teologiske diskussioner og deres politiske implikationer.

Tillad mig at nævne nogle nedslag i hans Laustens forfatterskab. Hans ”Dansk Kirkehistorie” fra 1983 udkom 2004 i 3. udgave. Blandt andre oversigtsværker kan nævnes den meget komprimerede ”Kirkehistorie – grundtræk af Vestens kirkehistorie fra begyndelsen til nutiden” fra 1998. Lausten har desuden udgivet biografier om reformationens markante personligheder. Om ”Peder Palladius, Sjællands første lutherske biskop” (2006) og en populært skrevet bog om Martin Luther (2006). Desuden monografier om de i både Danmark og Tyskland aktive lutherske reformatorer og humanister Johann Bugenhagen (2011) og Philipp Melancthon (2010).

Lausten har i sin forskning udvidet interesseområdet for traditionel kirkehistorie. Udover nærværende værk gælder det bogen ”Tyrkerfrygt og tyrkerskat” fra 2010, hvor han analyserer islamofobi, religion og politik hos danske teologer og regenter i reformationstiden. Selv om Danmark ikke var direkte truet af den tyrkiske fremmarch i det sydøstlige Europa i 1500-tallet, blev danske teologer alligevel smittet af deres tyske kolleger - og grebet af den europæiske tyrkerfrygt. Som hertug af Holsten var den danske konge underlagt kejseren i Wien - og derfor tyrker-skatskyldig til denne.

Lausten besidder den i forskerkredse sjældne evne også at være en gudbenådet formidler af sin egen forskning. Arkiv-nørd, sporhund eller hvad man kan finde på af epiteter til denne forsker, så kører han også gerne strækningen fra hjemmet i Holte til f.eks. Rebild i Nordjylland for i folkeuniversitetsregi at øse ud af sin viden. Som han har gjort det mange gange helt andre steder i det ganske land. Også på skrift formår Lausten at formidle sine forskningsresultater i et spændende, spændstigt og forståeligt sprog.

Og så vender jeg tilbage til bogen, det hele handler om. Den danske folkekirke og jøderne. Teologer til alle, i hvert fald forne, tider har haft det problem, at de på den ene side delte den almindeligt udbredte mening, at jøderne var et barbarisk og uvidende folk – en holdning, som i øvrigt Voltaire også delte. På den anden side kunne de ikke komme uden om, at Guds søn og verdens frelser var født som jøde. For kristne til alle tider kunne problemets enkle løsning være at se jøder omvende sig til den rette tro. Jesus var født som jøde, men grundlagde dog kristendommen. Så tanken var nærliggende. Motiver for og midler til en sådan omvendelse kunne skifte, men målet var klart. Eller som overrabbiner David Simonsen (1853-1932) på enkel vis en gang definerede forskellen mellem kristendom og jødedom: - Jøderne, det er dem, der venter på, at Messias skal komme. De kristne, det er dem, der venter på, at Messias skal komme – igen.

I helikopterperspektiv kan man sige, at jødernes forhold i samfundet gik fra skidt til bedre i den behandlede periode. Som de absolutte yderpunkter kan anføres Københavns politimesters – dog ikke realiserede - forslag om indretning af en jødisk ghetto i 1692 og til Poul Borchsenius' - sognepræst ved Skt. Mortens Kirke i Randers - afholdelse af en fælles jødisk-kristen gudstjeneste i

landflygtighed i Sverige under besættelsen. Men lad os se lidt mere detaljeret på problemet i historisk perspektiv.

Først fra slutningen af 1600-tallet fik jøder under visse betingelser lov til permanent ophold i Danmark. Trods dette havde kirken også tidligere beskæftiget sig med jødedom og jøder. Og var her fulgt i kølvandet på den almindelige europæiske tendens. Selv om Luther 1523 havde understreget, at jøder skulle behandles venligt af kristne, kom der blot seks år senere helt andre boller på suppen. Nu var der ingen ende på de anklager, der kunne rettes mod jøderne.

Ved at øse flittigt fra folkelige fordomme, fra sladder, overtro og legender skrev Luther nu om de forbandede jøders begær efter guld og sølv. Om deres forgiftning af de kristnes brønde, deres tyveri af kristne børn, som de dræber og bedriver trolddomskunster med. De danske reformatorer som f.eks. Hans Tausen og Peder Palladius fulgte fromt og villigt i mesterens fodspor ved at kalde jøder ”det onde folk”, sammensat af opblæste, falske, begærlige og ugudelige hyklere.

I 1600-tallet handlede det om kongelig enevælde, om rettroenhed og religiøs ensretning. En konge, et folk og en tro. Kongeloven fra 1665 krævede kongens og undersåtternes pligt til at dyrke den ene og sande Gud på rette vis, dvs. den lutherske. Men målet kunne jo hellige midlet. Jøderne, deres færdigheder og deres penge kunne jo også finde anvendelse i samfundet. Gang på gang demonstrerer Lausten sin brede og mangefacetterede historiske tilgang til emnet ved bl.a. at dokumentere, hvordan reglerne kunne gradbøjes, når det var til statens tarv.

I 1700-tallet og i Pietismens tid hed parolen til jøderne: - Omvend jer eller gå fortabt. Altså en mere personlig tilgang til problemet end det foregående århundredes rene statsræson. Denne tankegang førte sammen med oplysningstidens paroler frem til Frihedsbrevet af 29. marts 1814 – i øvrigt midt under statslig amputering, national ulykke og statsbankerot. Under indtryk af oplysningstidens universalistiske tankegang og på trods af tidernes ugunst ligestillede Frihedsbrevet jøder med kristne i samfundet. Jøderne skulle fra nu af være almindelige danske borgere, blot med en anden religion.

Forud var gået en voldsom jødefejde, foranlediget af den tyske forfatter Friedrich Buchholz (1768-1848) stærkt antijødiske skrifter. Hans jødehad var frådende og intenst. Jøderne var som snylteplanter, egoistiske, overtroiske, uvidende, moralsk fordærvede, de var fiffige, havde kun instinkt for penge, havde aldrig gjort opdagelser eller haft videnskabelige evner, de var en stat i staten, en kræft i staten osv. I sandhed eine grausame Salbe. Det blev da også for meget for Blicher, Baggesen og Grundtvig, da bogen blev oversat til dansk. De kaldte Buchholz for en løgner. Jøder var ikke værre end kristne. De var faktisk endog mindre ugudelige.

Frihedsbrevet havde givet jøder lige rettigheder. Men de erfarede hurtigt, at ligeret ikke er det samme som ligestilling. Et var, hvad kongen havde dekretet, noget andet var befolkningens holdning. Men ikke desto bliver 1800-tallet en lang beretning om jødernes integration – en integration, som Lausten (side 323) konkluderer, har været total. Jødiske bidrag til den danske kultur, til erhvervsliv, kunst og videnskab har manifesteret sig på talrige områder. Og det har han da så evig ret i.

En velskreven, veldokumenteret og væsentlig bog om et stykke danmarks- og integrationshistorie, der ofte bliver overset. Men som fortjener at komme frem i lyset. .